

اهمیت آگاهی عامه در امر حفاظت از محیط زیست

تدوین مقاله: طاهره عدالت، محصل اقتصاد و مدیریت - پوهنتون خاتم النبیین (ص)

چکیده:

با نگاهی اجمالی به فعالیت‌های انسانی از دهه‌های اخیر تاکنون، این‌گونه به نظر می‌رسد که فعالیت‌ها و دست‌اندازی‌های نابجای انسان‌ها در محیط زیست موجب بروز تغییرات و مشکلات اکولوژیکی بسیار زیاد و گاهاً جبران‌ناپذیری بر آن شده است. اکوسیستم‌های موجود در طبیعت بسیار متنوع بوده و تخریب یکی به تدریج موجب نابودی کل اکوسیستم و در نتیجه برهم زدن اکولوژی آن ناحیه خواهد شد (۱). هدف از انجام این مقاله بررسی اهمیت نقش و آگاهی عامه در حفاظت از محیط زیست میباشد

مقدمه:

امروزه محیط زیست در سطح ملی و جهانی، در معرض تهدیدهای جدی است. فهرست این تهدیدها از گرم شدن اقلیم زمین تا از دست رفتن تنوع زیستی و انواع آلودگی‌هایی که بشر، خواسته یا ناخواسته به کره زمین تحمیل می‌کند متعدد است و تکرار آن‌ها نیز چنان‌چه با برنامه‌ای منسجم و عملی جهت مقابله با آن‌ها همراه نباشد صرفاً از حساسیت آن می‌کاهد، و با توجه به فرهنگ غنی اسلامی در حفاظت از محیط زیست به عنوان یک وظیفه عمومی که همگانی بودن آن را در ضمیر خود نهفته دارد و نیز با توجه به این که آموزش یکی از موثرترین مولفه‌های تاثیرگذار بر توسعه هر کشور است، انجام اقداماتی وسیع، همه‌جانبه، مستمر و فراگیر در جهت افزایش آگاهی‌های زیست محیطی جوامع ضروری می‌باشد. از آن جایی که بسیاری از تهدیدات زیست محیطی، تخریب منابع و آلوده‌سازی محیط نتیجه فعالیت‌های انسانی است، تردیدی نیست که با آموزش‌های مستمر و هدف‌دار اقشار مختلف جامعه به طوری که کلیه آحاد انسانی به مفاهیم عمده زیست محیطی آشنا شوند، می‌توان به داشتن جامعه‌ای با وجدان زیست محیطی و آینده‌ای توأم با سربسزی، سلامتی برای میهن اسلامی امیدوار بود (۲). اتحادیه جهانی حفاظت از منابع طبیعی (IUCN) نقش مهمی در به رسمیت شناختن اصطلاح آموزش محیط زیست داشته و دارد. طبق تعریف اتحادیه بین‌المللی از طبیعت و منابع طبیعی (IUCN) آموزش محیط زیست عبارت است از شناسایی ارزش‌ها و توضیح مفاهیم به منظور ایجاد مهارت‌ها و گرایش‌های مورد نیاز برای درک و شناخت وابستگی‌های انسان، فرهنگ او و محیط زیست پیرامون او، آموزش محیط زیست هم‌چنین فعالیت‌هایی اعم از تصمیم‌گیری و خود القایی قوانین رفتاری مرتبط با کیفیت محیط زیست را شامل می‌شود (۳). امروزه توجه به افزایش روز افزون جمعیت در جهان و گسترش کلانشهرهایی چون کابل و گرایش جامعه به مصرف‌گرایی که تابعی از پیشرفت تکنولوژی و صنعت می‌باشد، مدیریت شهری را بر آن داشته است تا به سازماندهی و مدیریت صحیح زباله، اهمیت بیشتری بدهد. از این رو در نحوه مدیریت، نیازمند شناخت میزان تاثیر مشارکت مردمی می‌باشیم. انسان قادر است با تغییر دادن فرهنگ خود، خود را با تغییرات زیست محیطی وفق دهد. این تغییر مسیر فرهنگ باید درجهتی باشد که برای بقای گونه انسان در آینده، با توجه به تجربیات فرهنگی گذشته، کارساز باشد. هابرماس در پی آن بود که نشان دهد تنها رابطه ما با محیط زیست طبیعی رابطه ابزاری است که منافع تولیدی، حساب‌گرانه و فنی ما درباره این که چگونه می‌توانیم بهتر از آن بهره‌کشی کنیم، بر آن حاکم است. موضوع اصلی هابرماس این است که نگرش ابزاری و فنی و دستکاری کننده در برابر جهان بیرونی چیزی است که مربوط با خصلت ویژه سرشت نوع آدمی است (۴).

تاثیر انسان بر محیط زیست :

اگر چه انسان ها فقط درصد بسیار کمی از بیوماس (وزن یا حجم موجودات زنده) کره زمین را تشکیل میدهد ولی گونه ای غالب اند. در ابتدای دوره پلیستوسن انسان نیز همچون سایر موجودات تحت تاثیر کامل عوامل محیطی بوده اند. از آن پس انسان پیشرفت کرده و به تدریج قادر شد محیط فیزیکی اطراف خود را بشدت تغییر دهد (۵). در واقع رابطه انسان و محیط زیست با روند تکاملی انسان و تکنالوژی های مورد استفاده او کاملاً تغییر کرده ، در حالیکه انسان در روزگاران گذشته و بخصوص انسان اولیه تحت تاثیر محیط پیرامون خود بوده امروزه این انسان است که محیط راتحت تاثیر رفتار ها و کردار خود قرار داده است .وجود رابطه متقابل و رشد بافنده ،بین طبیعت و جامعه سازمان یافته و مجهز به وسایل فنی که بدون وقفه منابع لازم و ضروری را از طبیعت میگیرد و مصرف مینماید و مواد زاید ناشی از فعالیت های حیاتی و تولیدی را به آن برمیگرداندواقعیتی غیر قابل انکار است ،بررسی نظام " انسان " " جامعه و محیط زیست" از نظر مبادلات دایمی وهمواره شدید مواد و انرژی میان عوامل ،که از تولید اجتماعی دایمی و فراینده ،ساختار همواره پیچیده تر و استفاده از مواد اولیه از سرزمین هایی که به حال دگرگونی مستمر هستند حاصل میشود ،اهمیت زیاد دارد (۶). اما تاثیراتی که انسان بر محیط زیست میگذارد ناشی از رفتار و عمل او در محیط پیرامون خویش است .اعمالی همچون بهره برداری از منابع طبیعی ،قطع درختان ،خانه سازی ،احداث کارخانجات و...در محیط های طبیعی باعث تغییر چهره محیط زیست شده و میتواند در صورت ادامه این

روند به صورت بی رویه در تخریب محیط زیست بیافزاید تا آن را در جهت دستیابی به سود و رفاه مادی بیشتر مهار کنند. گرچه فناوری احتمالاً بحران جمعیت را به تاخیر انداخته است اما در نهایت تاثیر انسان را بر محیط زیست افزایش داده است. فناوری نه تنها استفاده از منابع را افزایش داده بلکه موجب شده است تا در مقایسه با انسان شکارچی و جمع آورنده غذا که از ابزارهای ساده سنگی و چوب استفاده میکرد، انسان امروزی با راه های جدیدی بر محیط زیست تاثیر بگذارد(۷)

اهمیت و نقش آگاهی عامه در مورد حفاظت از محیط زیست:

طبیعت و محیط زیست موهبتی خداوندی است که از مجموعه موجودات، منابع و عوامل و شرایط هماهنگی که در اطراف هر موجود زنده وجود دارد و ادامه حیات به آن وابسته است به وجود می آید. محیط زیست محل زندگی و تأمین کننده اصلی ترین نیازهای انسان است و پدیدهای می باشد که هر روز بر اهمیت آن افزوده می گردد اما متأسفانه انسان در دوران سلطه اش بر این کره خاکی به استفاده بی رویه و بدون برنامه ریزی از منابع طبیعی، ایجاد آلودگی های خطرناک در خاک، آب و هوا و از بین بردن توان زیست آن، پرداخته است (۸).

مشکلات محیط زیستی در گام نخست، پیامدهای زیان بار بسیاری برای سلامت فردی انسان دارد و در گام های بعد توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی او را تحت تاثیر قرار می دهد. به همین دلیل، نگرانی های عمومی در خصوص مخاطرات محیط زیست در حال افزایش است. فعالیت های انسان و تغییرات محیط زیست ارتباط مستقیمی با یکدیگر دارند، بسیاری از فعالیت های انسان تحت تاثیر تغییرات محیط زیست است و از طرف دیگر این تغییرات به عواقب نامناسبی خصوصاً در زمینه سلامت انسان و از همه مهم تر کودکان می انجامد (۹). از این رو، حذف یا دست کم کاهش این تأثیرات و تبدیل آن ها به تأثیرات با قدرت تخریبی کمتر از وظایف تمامی کشورها و ملت ها به شمار می آید (۱۰ و ۱۱). از آن جا که این مشکلات صرفاً به دست بشر ایجاد شده است، مؤثرترین راه حل برای رفع آن ها آموزش در سطح جامعه، ارتقای فرهنگ عمومی و وضع قوانین مناسب است (۱۲).

به وجود آمدن آگاهی های زیست محیطی به اواخر دهه ۱۹۶۰ در کشورهای غربی برمی گردد. این آگاهی ها در ابتدا منحصرأ مختص کشورهای غربی بود. زمانی که جنگ سرد به پایان رسید و مشکلات زیست محیطی تهدید جدید جهانی برای حیات انسان به شمار آمد، آگاهی های زیست محیطی در سطح جهان در دهه ۱۹۸۰ رشد یافت (۱۳) یکی از پیش فرض های اساسی در مطالعات محیط زیست این است که بسیاری از مشکلات زیست محیطی را می توان با افزایش آگاهی عمومی در مورد محیط زیست برطرف کرد (۱۴). به عبارت دیگر، اعتقاد بر این است که آگاهی زیست محیطی کلید حل بسیاری از مشکلات زیست محیطی است (۱۵). از این رو آگاهی، فرآیندی قلمداد می شود که سازماندهی، تعبیر، تفسیر و ارتباط اطلاعات را از طریق حواس جمع آوری به دست می آید (۱۶). امروزه پژوهشگران بر این باورند که افزایش آگاهی عمومی زیست محیطی می تواند مسایل و مشکلات زیست محیطی را کاهش دهد و منجر به رفتارهای مسئولانه در برابر محیط زیست شود. یک رفتار مخرب زیست محیطی در مکان و زمانی معین می تواند تأثیرات ناخواسته فراوانی در سایر مکان ها و زمان ها داشته باشد و صدمات جبران ناپذیری بر اکوسیستم های آینده و بر زندگی نسل های فردا وارد آورد. در چنین شرایطی دستیابی به توسعه پایدار ناممکن به نظر می رسد، چراکه رابطه بین توسعه پایدار و محیط زیست رابطه ای دوسویه است و غفلت از محیط زیست مانع از دستیابی به اهداف توسعه می شود (۱۷). کسب آگاهی زیست محیطی نخستین گام در راه پایداری، است و اساساً شرط بقای آینده بشریت آگاهی زیست محیطی، توانایی فهم اصول شناخت محیط زیست و زندگی کردن بر پایه ی آن ها است (۱۸). گامبرون و سویتزکی آگاهی زیست محیطی را توانایی فرد در درک و ارزیابی تأثیرگذاری جامعه بر بوم سازگان (اکوسیستم) تعریف می کنند، به صورتی که این آگاهی در قالب درک مسایل مربوط به محیط زیست و منشأ به وجود آمدن آن ها و پیامدهای ناشی از آن مسائل جلوه گر می شود (۱۹). آن گونه که کایزر و همکاران (۱۹۹۹) نیز بیان کرده اند: افرادی که آگاهی های بیشتری راجع به محیط زیست دارند، حساسیت بیش تری نیز نسبت به محیط زیست اطراف خود دارند. پس به احتمال زیاد این افراد دارای نگرش مثبت تری به محیط زیست هستند، و رفتارهای آنان در جهت حفظ محیط خواهد بود (۲۰).

چگونه از محیط زیست حفاظت کنیم:

محتوای آموزشی فرایندی است مستمر که به صورت مجموعه‌ای از مفاهیم متشکل و کلی، مجموعه نیازهای آموزشی را برای تدبیری راهبردی و موضوعی هدایت می‌کند و شامل کلیه نیازهای آموزشی جامعه و اولویت‌ها و مقاصد و اهداف بر اساس سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مورد نظر، اطلاعات و دانش مطابق با نیازها، وسایل و ابزارهای لازم برای تحقق اهداف است. در آموزش‌های شهروندی به چند نکته مهم باید توجه کرد؛ ابتدا باید به فعالیت‌های شهروندی، ساخت و ساز شهری، رشد جمعیت مناطق شهری پرداخت و سپس با در نظر داشتن این که از لحاظ جمعیت‌شناسی، شهر هسته جمعیت دائم و ثابت (با معیارها و حجم‌های متفاوت) است به ساختمان فرهنگی، قومیتی و اجتماعی شهر توجه کرد.

مهم‌تر از همه به مسئله فرهنگ باید توجه اساسی کرد چرا که فرهنگ دارای کارکردهای هویتی و اجتماعی بوده و در اصل شخصیت اصلی جامعه را تشکیل می‌دهد؛ الگویی است که نظام شهری را شکل داده و متناسب با آن ارزش‌ها، هنجارها، اهداف و وسایل لازم را برای شهروندان فراهم می‌سازد. آشنایی و شناخت دقیق مفهوم شهروندی، گام اول در جهت تحقق آن است اگر شهروندان با نیازها و حقوق خود و دیگران آشنا شوند خود را در برابر هم مسئول دانسته و متعهد می‌شوند در ساخت شهر، نقش اساسی و موثر داشته باشند.

مطلوب‌ترین روش آموزش و تفهیم معنای عمیق شهروندی و مشارکت‌پذیری، آموزش توسط متخصصان و کارشناسان حوزه‌های مختلف شهرداری است که از طریق ابزارهای آموزشی منطبق با اهداف می‌توانند به اقشار اجتماعی جامعه به خصوص کودکان و نوجوانان این آموزش‌ها را ارائه کنند چرا که با انتقال آموزش‌های شهری و شهروندی به قشر دانش‌آموز، این امکان مهیا می‌شود که آنان با شالوده‌های اصلی شهری آشنا و از وظایف شهروندی آگاه شوند و با آگاهی کامل به عنوان شهروند متعهد، مسئولیت خود را نسبت به جامعه و شهر بر عهده گرفته و ابزارهای اصلی مشارکت‌پذیری را به عنوان یک شهروند بیاموزند. اما در این میان آموزش مدیران شهری و ارتقای بینش آنان برای فراهم کردن شرایطی به منظور احقاق حقوق شهروندی و آموزش به شهروندان که عمدتاً به جنبه تکالیف اجتماعی شهری شهروند که همانا مشارکت در عرصه‌های مختلف زندگی شهری است، ضروری است (۲۱).

منابع:

- ۱- مددی حسن، بررسی نقش آموزش در بالا بردن سواد اکولوژیکی جامعه روستایی، ۱۳۹۸
- ۲- کیانپور و همکاران، ۱۳۹۳: ۵
- ۳- خورشید دوست، ۱۳۹۸: ۷۵۵
- ۴- محرم نژاد و تهرانی، ۱۳۸۹: ۷
- ۵- کیانی هفت لنگ، ۱۳۸۵
- ۶- گرامیموف و دیگران، ۱۳۷۲
- ۷- داودیان و اسکندری ثانی، ۱۳۹۶
- ۸- ادهمی، عبدالرضا، اکبرزاده، الهام، بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، نشریه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۱۳۹۰، دوره ۱، شماره ۱، ۳۷-۶۲
- ۹- Zsuzsanna, F., piko, B., kovacs, S., Uzzoli, A. (۲۰۰۹), Air Pollution Is Bad for my Health: Hungarian Children's Knowledge of the Role of Environment in Health and Disease, Health & Place ۱۵, PP. ۲۴۶-۲۳۹
- ۱۰- Yildiz, N., Yilma, H., Demi, M., & Toy, S. (۲۰۱۱). Effects of personal characteristics on environmental awareness, a questionnaire survey with university campus people in a developing country, Turkey, Scientific Research and Essay, ۶(۲), ۳۳۲-۳۴۰.

- ۱۱- زاهدین لیاف ، م. اجرای عدالت در مورد محیط زیست بین المللی: حقوق و راه حل‌ها، مجله حقوقی ، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳، شماره ۳۱، ۱۷۱-۱۸۵.
- ۱۲- Alp, E.; Ertepinar, H.; Tekkaya, C.; Yilmaz, A., (۲۰۰۶), A Statistical Analysis of Children's Environmental Knowledge and Attitude in Turkey, International research in geographic and environmental knowledge, ۱۵(۳), PP. ۲۱۰-۲۲۳.
- ۱۳- درس‌نر، سیمون، مبانی پایداری، ترجمه: محمود دانشور کاخکی ، سیاوش دهقانیان و فرخ دین‌فزلی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴.
- ۱۴-Salehi, s. (۲۰۱۰) People and environment: A Study of Environmental Attitudes and Behaviour in Iran, LAP Lambert Academic Publishing.
- ۱۵-Barr, S. (۲۰۰۳), strategies for Sustainability: Citizens and Responsible Environmental Behaviour, Area, ۳۵ (۳): ۲۲۷-۲۴۰.
- ۱۶- محسنی، منوچهر، بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۹.
- ۱۶- گراوندی، شهپر و پاپ زن ، عبدالحمید و افشارزاده، نشمیل، مدل‌سازی توسعه پایدار زیست محیطی با استفاده از تئوری بنیانی «مورد مطالعه: روستای شروینه شهرستان جواترود»، مجله مسکن و محیط روستا، ۱۳۹۰، شماره ۱۳۶، ۶۷-۷۸.
- ۱۷- فریتیف، کاپرا، پیوندهای پنهان: تلفیق گسترده‌های زیست، شناختی و اجتماعی حیات در علم پایداری، ترجمه محد حریری اکبری، تهران: نی، ۱۳۸۶.
- ۱۸- Salehi, S. (۲۰۰۸). A Study of Factors Underpinning Environmental Attitudes and Behaviours, Phd Dissertation. The University of Leeds.
- ۱۹- کلیه واژه‌های گروه مهندسی محیط زیست، شرکت ملی صنایع پتروشیمی. بازبینی‌شده در ۱۳ خرداد ۱۳۸۸.
- ۲۰- هوشمندان مقدم‌فرد، زهرا و شمس، علی، عامل‌های مؤثر بر نگرش آموزگاران ابتدایی شهر زنجان در گنجاندن آموزش‌های کشاورزی و محیط-زیست در برنامه‌های درسی، پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ۱۳۹۴، ۳۴ (۷)، ۴۰-۵۲.
- ۲۱-رحمانی پور شبنم ،رمضانی محمد ابراهیم،بررسی نقش‌آموزش محیط زیست جوامع محلی در عملکرد زیست محیطی شهروندان، ۱۳۹۷